

İKİDİLLİ ÖĞRENCİLERİN YAZILI METİN ÜRETİMİNDEKİ SORUNLARI

Azize Işıl Uluçam

Özet

Bu yazı, Duisburg-Essen Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü'nde yapılmış bir araştırmanın sonuçlarından özellikle bir kısmı üzerinde durmaktadır. Yazıda, üniversite öğrenimi gören tekdilli anadili Türkçe dil konuşucuları ile Türkçe-Almanca ikidilli dil konuşucularının yazılı metin üretimlerine yönelik gözlemlere yer verilmekte ve bu öğrenci gruplarının ürettikleri metinlerdeki dilsel sapmalara yönelik tespitlerden bir bölümü aktarılmaktadır. Tekdillilerin ve ikidillilerin ürettikleri metinlerde saptanan söz konusu dilsel sapmalar nitelik ve nicelik açısından karşılaştırılmakta ve ikidillilere özgü dilsel sapmalar ortaya konmaktadır. Yazının üzerinde durduğu bir diğer önemli bir noktayı ise, saptanan dilsel sapmaların metin tutarlılığına etkileri açısından değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

Anahtar sözcükler: *metin bütünlüğü, metin tutarlılığı, ikidillilere özgü dilsel sapmalar, yazılı metin üretimi*

DIE PROBLEME DER BILINGUALEN STUDIERENDEN BEI DER SCHRIFTLICHEN TEXTPRODUKTION

Zusammenfassung

Dieser Artikel berichtet über einige wichtige Ergebnisse einer Untersuchung im Studienfach Turkistik der Universität Duisburg-Essen. Es werden einerseits die Beobachtungen hinsichtlich der schriftlichen Textproduktion der türkisch monolingualen und türkisch-deutsch bilingualen Studierenden dargestellt, andererseits wird ein Teil der sprachlichen Abweichungen, die in den Texten der monolingualen und bilingualen Textproduzenten festgestellt worden sind, erläutert. Die sprachlichen Abweichungen in den Texten beider Gruppen werden qualitativ und quantitativ miteinander verglichen und anschließend werden die bilingualitätsspezifischen Abweichungen in diesen Texten dargestellt. Des Weiteren beschäftigt sich dieser Artikel mit den Auswirkungen der festgestellten sprachlichen Abweichungen auf die Textkohärenz.

Schlüsselwörter: *Gesamtheit des Textes, Textkohärenz, bilingualitätsspezifische Abweichungen, schriftliche Textproduktion*

Giriş

Yurtdışında yaşayan ikidilli bireylerle, Türkiye’de, adillerinin hakim olduğu bir coğrafyada yaşayan bireylerin yetiştikleri şartlar çeşitli açılardan farklılık gösterdiğinden, bu farklılık bireylerin Türkçe dil kullanımlarına da yansımaktadır.¹ Dolayısıyla ikidilli bireylerin adilleri Türkçeye yönelik dil becerilerinin geliştirilmesi konusunda ihtiyaç duyulan noktalar da, tekdilli bireylerinkinden kısmen de olsa farklılık göstermektedir.

Bu yazıda, yukarıda dile getirilen söz konusu dil kullanımına yönelik farklılığı ortaya koyan, Duisburg-Essen Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü’nde yapılmış bir araştırmanın sonuçlarından özellikle bir kısmının üzerinde durulacaktır. Yazıda, üniversite öğrenimi gören tekdilli, anadili Türkçe dil konuşucuları ile Türkçe-Almanca ikidilli dil konuşucularının yazılı metin üretimlerine yönelik gözlemlere yer verilecek ve ürettikleri metinlerdeki dilsel sapmalara yönelik tespitlerden bir bölümü aktarılmaya çalışılacaktır.²

Yazının temel amaçlarından biri de ürün metinlerde karşılaşılabilecek her türlü dilsel sapmanın metin bütünlüğü açısından aynı değere sahip olmadığını gösterebilmektir. Dolayısıyla metinlerde var olan sorunlu görünümünün giderilmesine yönelik olarak yapılacak çalışmalarda, öğrencilerin Türkçenin sadece yazım ve dilbilgisi kurallarına ilişkin bilgi ve becerilerinin geliştirilmesinin yeterli olmayacağına dikkat çekilerek, öğrencilerin metinleştirme becerilerinin geliştirilebilmesi için onlara başka ne tür donanımların kazandırılması gerektiğine de değinilecektir.

Yukarıda dile getirilen amaçlar doğrultusunda, yazı boyunca özellikle şu araştırma sorularının yanıtları oluşturulmaya çalışılacaktır:

• Tekdilli ve ikidilli üniversite düzeyindeki öğrencilerin ürettikleri yazılı metinlerde dilsel sapmaların nitelik ve nicelik açısından farklılıkları ve benzerlikleri nelerdir?³

• İkidilliliğe özgü dilsel sapmalar var mıdır? Eğer varsa bunlar hangileridir?

1 İkidillilerin Türkçe dil kullanımına yönelik yapılmış olan alanyazındaki çeşitli çalışmalar, söz konusu farklılığı destekleyen sonuçlar ortaya koymuştur (örneğin bkz. Uluçam, 2007; Rehbein, 1999; Backus, 1992).

2 Çalışmada tekdilli grubu Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dilbilim Bölümü birinci dönem öğrencileri, Türkçe-Almanca ikidilli denek grubu ise Duisburg-Essen Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü’nün birinci dönem öğrencileri oluşturmaktadır.

3 İkidillilerin dilsel sorunlarının bir kısmı, bu yazıda odak noktayı oluşturacak, tekdilliler karşılaştırma grubu olarak gerekli görüldüğü noktalarda devreye sokulacaktır. Tekdillilere ve ikidillilere yönelik ayrıntılı karşılaştırma için bkz. Uluçam, 2007.

• Metinlerdeki sapmalar, metin yapısının hangi düzlemine yönelik sapmalardır?

• Söz konusu bu sapmalardan hangileri, *metin tutarlılığı* (*Textkohärenz*)⁴ olumsuz yönde etkilemektedir?

Son iki sorunun yanıtı, yukarıda da belirtildiği gibi, her tür dilsel sapmanın metin bütünlüğü açısından aynı değere sahip olmadığı noktasına da açıklık kazandıracaktır.

1. Metnin Düzlemleri ve Metin Tutarlılığı

Öğrenci metinlerinde gözlenen dilsel sapmalara geçmeden önce kısaca ‘metnin düzlemleri’ ve ‘metin tutarlılığı’ kavramları ile nelerin kastedildiğinin açıklanması, çalışmada geçen diğer kavramların bu kavramlarla ilişkilendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Bilindiği gibi, metin rastgele yanyana gelmiş tümceler bütünü değildir. İyi düzenlenmiş tutarlı bir metinde, gerek tümceleri oluşturan dilsel/dilbilgisel ve sözlüksel birimler arasında, gerekse bu tümcelerin metin boyutunda birbirleriyle ilişkilendirilişlerinde belirli düzenlemelerin yapılması beklenmektedir.⁵

Bir metnin anlamsal bütünlüğüne ulaşabilmek için, metnin önermeleri arasında mantıksal bağıntıyı⁶ kurabilmek, başka bir deyişle metni tutarlı kılabilmek gereklidir. Tutarlılık, dört numaralı dipnotta da belirtildiği gibi, bir metnin metin olabilmesi için gereken ölçütlerin başında gelir. Dolayısıyla metin yüzey yapısında açıkça kodlanan dilsel/dilbilgisel araçlar ve metindeki örtük düzenlemelerin tümü metin tutarlılığına ulaşmayı kolaylaştıracak şekilde olmalıdır. İyi düzenlenmiş tutarlı bir metinden beklenen budur.⁷

Metinde beklenen söz konusu açık ve örtük düzenlemeler, bu araştırmada üç değişik düzlem altında, *uyumluluk* (*Konnexität*), *bağdaşıklık* (*Kohäsion*) ve

4 Bir metnin, metin olabilmesi için en temel ölçüt olarak görülen metin tutarlılığı, bir metindeki önermeler arasındaki mantıksal bağıntı olarak tanımlanmaktadır (bkz. Hatakeyama/Petöfi/Sözer, 1989:17).

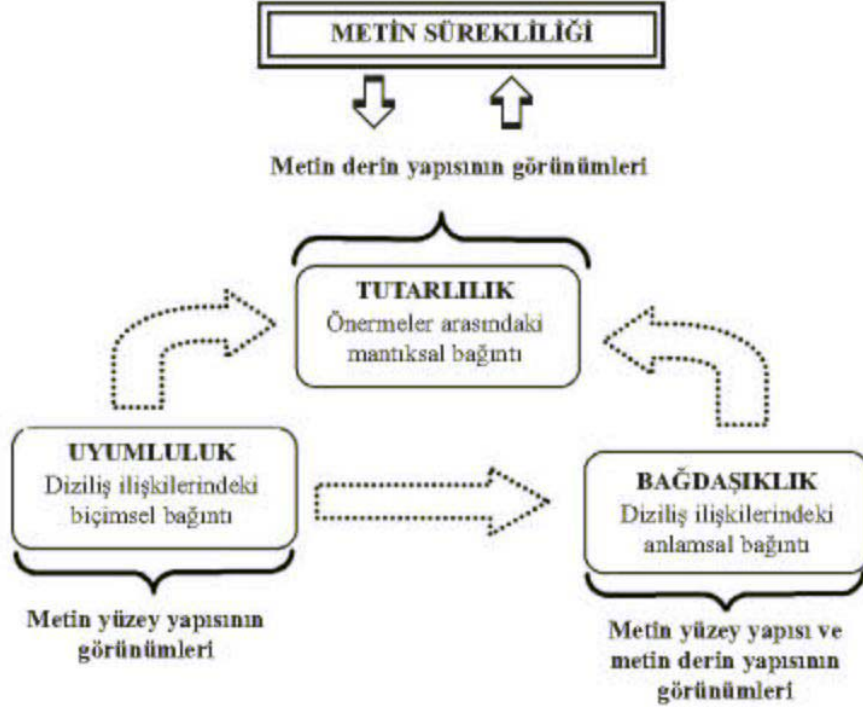
5 Ayrıca metin sadece metin yüzey yapısının görünümünden ibaret değildir, yani bir metinde aktarılmak istenen bilgilerin tümü metin yüzey yapısında kodlanmak zorunda değildir (bkz. Gülich/Raible, 1974:79). Metin, aynı zamanda metin alıcısının metin yüzey yapısı ve metin derin yapısı görünümüleri aracılığıyla yaptığı çıkarımlar sayesinde oluşturulur.

6 Bağıntı kavramıyla, bir metnin hem dilsel birimleri hem de önermeleri arasında, dizisel ve dizimsel düzlemde kurulan ilişkiler kastedilmektedir.

7 Bir metnin uyumluluk ve bağdaşıklık düzlemlerindeki sorunlar, sapmalar çok olsa da, metindeki diğer açık veya örtük veriler aracılığıyla metin tutarlılığına ulaşmak mümkün olabilir. Ancak bir metnin tutarlılık düzleminde sorun varsa, uyumluluk ve bağdaşıklık düzlemlerindeki dilsel araçlar ne kadar iyi düzenlenmiş olursa olsunlar, bu bağıntılarla oluşan önermeler arası mantıksal bağ kurulamadığı için metin bütünlüğü açısından önemlerini yitireceklerdir.

tutarlılık (Kohärenz) düzlemlerinde ele alınarak incelenmiştir. Aşağıdaki şekilde bu üç düzlemin birbirleriyle olan ilişkileri ve metin sürekliliğine katkıları belirginleştirilmeye çalışılmıştır:

Şekil. Metin sürekliliğinin görünümleri (Uluçam, 2007:49)⁸

Uyumluluk düzlemi yazımsal ve salt dilbilgisel düzenleme ve bağıntıların gerçekleştiği düzlemdir. Kısaca biçimsel bağıntıların gerçekleştiği düzlem olarak tanımlanabilir. Bağdaşıklık düzlemi, metindeki anlamsal bağıntıların gerçekleştiği düzlemdir.

Tutarlılık düzlemi ise, bir metnin önermeleri arasındaki mantıksal bağıntıları kapsamaktadır.

Bu üç düzlem, birbirleriyle sıkı bir örüntü içinde olup, birbirleriyle süreklilik içerisinde bulunan dizisel ve dizimsel ilişkileri sayesinde de metin sürekliliğine değişik ölçülerde katkıda bulunurlar. Tutarlılık düzleminin, yukarıdaki şekilde diğer iki düzlemin üstünde yer almış olması tutarlılığın, metnin anlamsal bütünlüğü açısından diğerlerine göre daha yüksek bir etkiye sahip olduğunu işaretlemek içindir. Bu nedenle, uyumluluk ve bağdaşıklık düzlemlerindeki biçimsel ve anlamsal düzenlemelerin amacı, bir anlamda metin tutarlılığına ulaşmayı kolaylaştırmak olmalıdır.

⁸ Hatakeyama/Petöfi/Sözer'in (1989) 'Metin Yapısı Dünya Yapısı Kuramı' (Text-Struktur Welt-Struktur Theorie) kapsamında tutarlılık, bağdaşıklık ve uyumluluk kavramlarına yaklaşımları temel alınarak oluşturulmuştur.

Peki ama, bütünüyle ya da kısmen iyi düzenlenememiş bir metinde yazımsal, dilbilgisel ve anlamsal bağıntıların oluşturulmasında birtakım sapmalar mevcutsa, bu sapmaların hepsi de metin tutarlılığının oluşturulmasını engellemekte midir?

Aşağıda verilen örnekler aracılığıyla somut bir şekilde görülebileceği gibi, bu soruya net bir yanıt vermek mümkündür: Hayır; metinlerde tespit edilen her sapmanın metin tutarlılığına yönelik etkisi aynı değildir. Duisburg-Essen Üniversitesi'nde yapılmış olan araştırmanın sonuçları bunu açıkça göstermektedir.⁹ Sözelimi yazıma yönelik bir sapma ya da dilbilgisel bir sapma metnin anlaşılmasını, metin tutarlılığını her koşulda olumsuz yönde etkilemez. Sapmanın yarattığı sorun belirli birimler arasında kalabilir ve mantıksal boyutta sorunlara yol açmayabilir (örnekler için bkz. s.6, U[1]-U[6] ve s.7, B[1]-B[5]). Öte yandan metinde öyle sapmalar bulunabilir ki, bunlar, metin içerisinde anlam bulanıklığına yol açarak, metinde dile getirilenlerin birbirleriyle ilişkilendirilmesini güçleştirdikleri, hatta bazı durumlarda imkansız kıldıkları için, metni bölgesel, yani kısmi de olsa tutarsız kılabilirler.

Sonuç olarak, yazının ilerleyen bölümlerinde de örnekleneceği gibi, metin tutarlılığını etkileyen sapmalar ile metnin tutarlılığını etkilemeyen, ancak bölgesel olarak metindeki kimi ardışık tümceler arasında daha farklı sorunlara yol açan sapma türlerinin birbirlerinden farklı düzlemlerde sınıflandırılması hem genel durum betimlemesi yapabilmeyi kolaylaştıracak hem de durum saptaması sonrasında var olan sapmaların giderilmesine yönelik çözüm üretme aşamasında önemli yol göstericiler sunacaktır.

2. İkidilli ve Tekdilli Öğrenci Metinlerine Yönelik Gözlemler

Bu çalışmada tekdilli ve ikidilli öğrencilerin metinlerinin¹⁰ incelenmesi sonucunda, sapmaların metin tutarlılığına etki edip etmemelerine göre şöyle bir sınıflandırmaya gidilmiştir:

- **Uyumluluk düzlemiyle sınırlı kalan, etkisi tutarlılık düzlemine yansımayan sapmalar**

⁹ Araştırmanın söz konusu bulgu ve vargılarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Uluçam, 2007:253-280.

¹⁰ Araştırma için her iki denek grup öğrencileri tarafından üretilen metinler, dilbilgisel, anlamsal ve mantıksal bağıntılarda çeşitliliğe olanak sağlayabilmek amacıyla üç değişik konuya yönelik üretilmiştir. Bir metinde, öğrencilerin futbol oyununu hiç bilmeyen birisine bu oyunu anlatmaları, diğerinde Türk ailelerinde çocuk eğitimi hakkında neler düşündüklerini yazmaları ve üçüncüsünde ise onlara gösterilen, benzerlikleri ve farklılıkları olan İstanbul'un iki caddesinin fotoğraflarını karşılaştırarak betimlemeleri istenmiştir.

Bu tür sapmalar, ölçünlü Türkiye Türkçesinin öngördüğü biçimsel düzenlemelerden sapmalar gösteren dilsel görünümüdür. Bunlar yazıma ya da bazı dilbilgisel düzenlemelere ¹¹ yönelik kabul edilemez görünüm olabilir.

- **Bağdaşıklık düzlemiyle sınırlı kalan, etkisi tutarlılık düzlemine yansımaya sahip sapmalar**

Bu düzlemde sadece sözlüksel birimler değil, aynı zamanda anlamsal bağıntıyı sağlayan ya da etkileyen dilbilgisel birimler de ele alınmıştır. Dolayısıyla sözcük seçiminde yapılan bir sapma da, gönderim ilişkilerinin kurulmasında araç olarak kullanılan adılarda, iyelik kodlayan biçimbirimlerde vb. görülen bir sapma da, metnin anlamsal bağıntılarında sorun yarattıkları için bu düzlemin sapmaları olarak kabul edilmektedir.

- **Tutarlılık düzlemine yönelik sapmalar**

- a) **Uyumluluk kaynaklı mantıksal bağıntı sapmaları**

- b) **Bağdaşıklık kaynaklı mantıksal bağıntı sapmaları**

- c) **Diğer mantıksal bağıntı sapmaları**

Yazıda yukarıdaki düzlemlere örnek olarak seçilen tümceler, araştırmadaki ikidilli deneklerin metinlerinden hiçbir değişiklik yapılmadan alınmış, asıl tümcelerdir. Bu tümceler birden çok sapma içerebilir, ancak çözümlenmeler yapılırken her örnek için yalnızca bir sapma türüne dikkat çekilecektir. Örnekler verilirken özellikle üzerinde durularak açıklamalar yapılacak olan sapma örneği **koyu** olarak işaretlenmiştir.

Belirtilmesi gereken diğer bir nokta da, bu yazıyı temellendiren araştırma kapsamında örnek metinlerdeki tümceleri incelerken ve sapma tespiti yapılırken, sürekli olarak metnin bütününe göz önünde bulundurulduğu, yani tümcelerin metin bağlamında değerlendirilmiş olduğudur. Ancak burada sunuş kolaylığı açısından tam metinlere ya da metin bölümlerine ayrıca yer verilmemiş; yalnızca incelenen tümceler sunulmuştur.

¹¹ Bu çalışmada, salt biçimsel bağıntıları sağlayan dilbilgisel düzenlemeler ile anlamsal bağıntıları sağlayan dilbilgisel düzenlemeler arasında ayırım yapılmaktadır. Örneğin yüklem ve tümleç öbeklerinin uyumunu sağlayan salt biçimsel dilbilgisel birimler uyumluluk düzleminin görünümü olarak ele alınmıştır.

Aşağıda ikidillilerin metinlerinden ilk olarak uyumluluk düzlemine ilişkin sapmalara örnek verilmiştir.¹² Söz konusu örnek tümcelerdeki sapmalar, öğrenci metinlerinde sık görülen sapmalardır.¹³

U[1] Kısacası, oyun esnasında, kaleci hariç, diğer oyuncu-lar topa elleriyle müdahale et-me-leri yasaktır.

U[2] Bu arada `Şimdi ki çocuklar Harika`adlı romanı Aziz Nesin`den yaz-ıl-muş tavsiye ederim, çünkü bazı eğitim konuları bu romanda anlatılıyor.

U[3] Her iki resimdede yüksekte bir sokağa bak-ıl-a bil-in-iyor.

U[4] Bunlar İstanbul'un iki farklı sokak-ları-n-ı gösteriyor.

U[5] Orta hakem devam sağada dolaşp kararları veriyor.

U[6] Hem kardeşlerimin hemde ben ailemişin uyguladığı eğitimi dolayından mutuyum, [...].

U[1]'deki tümcede, adlaştırılmış eylemdeki iyelik ekinin tümcedeki tamlama yapısının izini verdiği, ancak tamlama ilişkisi içerisinde olması beklenen diğer sözcüğün, gereken biçimbirimi üzerine almamış olduğu görülmektedir. Öğrenci metinlerinde bu türden sapmaların, tamlama yapısı arasına sözcük öbeği girmesi durumunda daha sıklıkla ortaya çıktığı tesbit edilmiştir.

İkidillilerin, Türkçede edilgen çatıda kılıcı konumunu işaretlerken ardıl niteleyici olan "tarafından"ı kullanmadıkları, bu konumu sıklıkla açık ada getirdikleri çıkma durumunu kodlayan '-DAn' biçimbirimiyle işaretledikleri saptanmıştır (bkz. U[2]).

Uyumluluk düzlemi dilsel sapmalarına verilebilecek diğer bazı örnekler ise, U[3]'te görüldüğü gibi, edilgen çatının aynı eylem içerisinde çifte kodlanması, eylemin ayrı yazılması; U[4] ve U[5] tümcelerinde görüldüğü gibi, niteleyici ve nitelenen ilişkisindeki uyumsuzluk ya da bu düzleme verilmiş son örnek U[6]'daki gibi sesbirimlerin yazıbirime aktarılmasında görülen dilsel sapmalar olarak sıralanabilir. Yapılan araştırmada, birinci örnek dışındaki dilsel sapmaların sadece ikidillilerin metinlerinde ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

12 Uyumluluk düzlemi sapma örneklerini belirginleştirmek için, örnek tümcelelerin başında 'U', bağdaşıklık düzlemi sapma örnekleri için 'B', tutarlılık düzlemi sapmaları içinse 'T' kısaltması kullanılmıştır.

13 Sapma türlerine yönelik kapsamlı örneklem ve metinlerin tümü için bkz. Uluçam, 2007.

Bağdaşıklık düzlemi sapmaları için Türkçe-Almanca ikidillilerin metinlerinden seçilen tümce örnekleri şunlardır:

B[1] *Buna ben çok karşı geliyorum, çünkü çocuğun bir takım boşluğunu (Freiheit) anne ve baba tarafından çalınıyor ve buda çocuğu ailenden soğumaya yol açan bir şeydir.*

B[2] *Ve bu ceza alanında, yani kalenin önünde, oyuncu şuta hazırlanırken, karşı oyuncu topa dokunur ve ona çömlek takarsa, şuta hazırlanan oyuncunun takımına penaltı verilir.*

B[3] *Bir örnek vermek istiyorum, benim babam, benim yaşımdaykene, kardeşlerine bakma zorundaydı.*

B[4] *Çünkü eskiden şimdiki kadar araba bulunmadığından dolayı yürüyerek bir yere gitmek mümkündü.*

B[5]a. *Ve 2 tane yan hakem bulunur, onlar orta hakeme yardımcı olur.*

[5]b. *Onlar topun yan çizgiyi geçtiği, kale çizgiyi geçtiği ve oyuncuların ofside oldukları zaman, orta hakeme ellerindeki bayraklarla gösterirler.*

B[1]'de Almandaki özgürlük anlamına gelen 'Freiheit' sözcüğünü oluşturan biçimbirimlerin birebir Türkçeye aktarılması nedeniyle ortaya çıkan bir sapma, **B[2]**'de benzer sesli sözcüklerin (çelme/çömlek) karıştırılması, **B[3]**'te sözlü dile - özellikle de yerel dile - özgü kullanımların yazı diline aktarılması, **B[4]**'te aynı işlevi gören bağlayıcıların tümcede çifte kodlanması ve **B[5]**'te tümcelerdeki görünümünün, Türkçenin adıl düşüren bir dil¹⁴ olma özelliğinin metinlerde gerekli kıldığı düzenlemelerine uyulmaması sonucu ortaya çıkan sapmalar olduğu söylenebilir.

Yukarıda örnekleri verilen uyumluluk ve bağdaşıklık düzlemi sapmalarının etkileri bu düzlemlerle sınırlı kalmakta ve metin tutarlılığını olumsuz yönde etkilememektedir. Aşağıda tutarlılık düzlemi sapmaları için verilen örneklere bakıldığında, bunların bir kısmının uyumluluk ve bağdaşıklık kaynaklı sapmalar olduğu görülmektedir:

14 Türkçenin adıl düşüren bir dil olması, yani gönderim yapılan ada ilişkin izin, yüklemdeki kişiyi imleyen biçimbirim aracılığıyla belirginleştirilmiş olması; bir ve aynı kişi adının birbirini takip eden tümcelerde bağlamdan hangi kişi ya da nesneyle gönderim ilişkisi içinde olduğu açıkça anlaşıldığı müddetçe eksiltilmesini olanaklı kılmaktadır (bkz. Bussmann, 2002:537).

Bu açıdan her iki grubun metinlerine bakıldığında ikidillilerin Türkçenin adıl düşüren bir dil olma özelliğini metinlerine yansıtamadıkları, metin yüzey yapısında kişi adlarını sürekli kodladıkları görülmektedir. Bu görünümün, dillerarası girişim kaynaklı bir görünüm olduğu düşünülmektedir. Almanca adıl düşüren bir dil değildir ve büyük bir olasılıkla ikidilli birey, Almancanın bu yapısal özelliğini olduğu gibi Türkçeye taşımaktadır.

T[1] Her topu sahaya attıklarında gol sayılır.

T[2]a. Caddenin ortasından bir iki şeritli ve tek yönlü bir **otoyol** geçiyor, [...]. **[2]b.** İkinci resimde caddeden **otoyol** geçmiyor.

T[3] Hakemlerin ikisi futbolcuların sahadan dışarı çıkmamalarına dikkat ediyorlar, yani sahanın dışında görevlerini yapıyorlar.

T[4]a. Eski zamanı canlandıran ikinci fotoğraf birinci fotoğraf kadar bir iş gününün **telaşını** canlandırmamaktadır. **[4]b.** **Bu telaş** ayrıca mağazaların renkli panoları ve afişleri nedeniyle kuvvetlenmektedir.

T[5]a. Futbol, dik dörtgen şeklinde olan bir çim sahada oynanır. **[5]b.** Sahanın tam ortasında belirli bir çapı olan, çimin üstüne beyaz bir renkle çizilmiştir.

T[6] Resmin alt bölümünden sonuna kadar, yani ortalarına doğru bu trafik sıkışıklığı sürüyor.

T[1]'de 'her' niteleyicisinin sözdizimsel konuma bağlı olarak ad olan 'top' sözcüğünü nitelediği ve bu şekliyle aktarılan bilginin, metnin genelinde aktarılan bilgi ile çeliştiği¹⁵, bu çelişkili durumun da mantıksal bağıntının kurulmasını güçleştirdiği söylenebilir.

T[2]'deki örnekte, sözcük seçiminden kaynaklanan mantıksal bağıntı sorunu görülmektedir. Üst kavram-alt kavram ilişkisinin kurulamamış, bu ilişkiye işaret eden sözcüklerin bir arada kullanılamamış olması, **T[2]a.** ve **T[2]b.** önermelerinde geçen 'otoyol' sözcüğünün, metin bütünlüğünü göz önünde bulundurulmasına rağmen diğer önermelerle mantıksal bir bağıntı içerisine sokulamamasına yol açmaktadır.¹⁶

T[3]'teki önermelerin 'yani' bağlacı ile birbirleriyle mantıksal bağıntı içine sokulamayacağı, başka bir deyişle 'yani' bağlacının burada işlevlerinden herhangi birini gerçekleştirmediği görülmektedir. Söz konusu sıralı tümceler bağlaç kullanılmaksızın birbirleriyle mantıksal ilişkiyi kurabilmelerine rağmen, metin yüzey yapısında açıkça kodlanan 'yani' bağlacı bu bağlamda mantıksal bağıntının olumsuz yönde etkilenmesine yol açmaktadır.

T[4] ve **T[5]** tümcelerinde, gönderim ilişkilerinden kaynaklanan mantıksal bağıntı sorunu söz konusudur.

T[4]'te 'bu telaş' öbeğinin hangi adla artgönderim ilişkisi içerisinde bulunduğu açık değildir. Söz konusu öbek ile birinci fotoğrafta sergilendiği söylenen 'telaş'a mı, yoksa ikinci fotoğraftaki 'telaş'a mı gönderim

¹⁵ Aynı metinde, **T[1]** önermesinden daha önceki önermelerde futbol oyununun tek bir top ile oynandığı bilgisi yer almakta. Dolayısıyla **T[1]** önermesiyle birlikte devreye sokulan bilgi, bu durumda diğer bilgilerle çelişki içerisinde kalmaktadır.

¹⁶ Metin üreticisinin 'otoyol' sözcüğü ile neyi kastettiği ancak betimlemeleri istenen fotoğraflar göz önünde bulundurulduğunda açıklık kazanabiliyor. Söz konusu resimlere bakıldığında, metin üreticisinin 'cadde' sözcüğünü 'boş alan' karşılığı, 'otoyol' sözcüğünü ise 'trafiğe açık bir yol' karşılığı kullandığı anlaşılmaktadır. Bu da, metin üreticisinin metnini fotoğraftan, yani dış bağlamdan bağımsız kıldığını, metnin tutarlı kılınabilmesi için metindeki dilsel verilerin yeterli olmadığını göstermektedir.

yapılmaktadır? Sorunun yanıtına metindeki düzenlemeler aracılığıyla açık bir şekilde ulaşılamamakta ve bulanık gönderim bu noktada, metindeki tutarlılık ilişkilerini kurmayı zorlaştıran bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır.

T[5]'teki örnekte ise, yüklemdeki sıfırbiçimbirimin izini verdiği açık adın metin yüzey yapısında açıkça kodlanmamış olması, yani 'Ne çizilmiştir?' sorusunun yanıtı olabilecek sözcüğün tümcede yer almaması, boşgönderimin anlam bulanıklığı yaratarak *kısmi tutarsızlık (lokale Diskohärenz)* oluşturmasına neden olmaktadır.

T[6]'daki son örnekte, birbirleriyle çelişkili, açık seçik olmayan ifadelerin kullanımı metinde kısmi tutarsızlığa yol açmaktadır.

2.1 Niteliksel Karşılaştırma

Duisburg-Essen Üniversitesi'nde yapılan araştırmada, ikidilli ve tekdilli öğrencilerin metinlerinde tespit edilen dil kullanımına yönelik sapmalar nitelik açısından karşılaştırıldığında, her iki grubun metinlerinde de benzer sapma türleri olduğu saptanmıştır. Ancak, bu sapma türleri altında yer alan alt türler dikkate alındığında, ikidillilerin metinlerinde tekdillilerinkinden daha değişik sapmalara rastlanmıştır. Bir başka deyişle, tekdilli deneklerin metinlerinde tespit edilen her tür sapma türü, ikidillilerin metinlerinde de bulunmaktadır. Buna karşılık, ikidillilerin metinlerinde saptanan tüm (alt) sapma türleri tekdilli metin üreticilerinin metinlerinde görülmemiştir.¹⁷ Bu sonuç da, ikidillilere özgü sapmaların var olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Çizelge 1: Kısmi Tutarsızlık

	İKİDİLLİ GRUP	TEKDİLLİ GRUP
Uyumluluk kaynaklı mantıksal bağıntı sapmaları	• Dil dizgesindeki sapmalar	• Dil dizgesindeki sapmalar
Bağdaşıklık kaynaklı mantıksal bağıntı sapmaları	• İçerik sözcüklerindeki sapmalar • İşlev sözcüklerindeki sapmalar ◆ Eşgönderim ilişkileri ◆ Bağlayıcılar ◆ Zaman ve kip	• İçerik sözcüklerindeki sapmalar • İşlev sözcüklerindeki sapmalar ◆ Eşgönderim ilişkileri ◆ Bağlayıcılar
Diğer mantıksal bağıntı sapmaları	• Çelişkili olan ve/veya açık seçik olmayan ifadeler • Sürmekte olan konunun kesilmesi	• Çelişkili olan ve/veya açık seçik olmayan ifadeler • Sürmekte olan konunun kesilmesi

Koyu olarak işaretlenmiş sapmalar: İncelenen metinlerde tutarlılığın sağlanmasını büyük ölçüde engelleyen sapmalar

¹⁷ Örneğin, B[5] örneğinde açıklandığı gibi, adılların ikidillilerin metinlerinde metin yüzey yapısında sürekli olarak kodlanması ikidilliliğe özgü bir görünüm olarak karşımıza çıkmaktadır. İkidillilere özgü sapmalara ilişkin ayrıntılı örnek ve açıklamalar için bkz. Uluçam, 2007:77-184.

Araştırma sonucu, her tür uyumluluk ve bağdaşıklık kaynaklı sapmanın metin tutarlılığını oluşturmada doğrudan engel teşkil etmediğini ortaya koymuştur.¹⁸

Metin tutarlılığını olumsuz açıdan etkileyen sapmalar arasında nitelik açısından ilk sırayı bağdaşıklık düzlemi sapmaları; ikinci sırayı ise, diğer mantıksal bağıntı sapmaları¹⁹ başlığı altında toplanan sapmalar almaktadır.

Çizelge [2]'de, her iki grubun metinlerindeki bağdaşıklık düzlemi sapmaları tutarlılığa etkileri açısından ele alınarak, söz konusu sapmalar bu düzlemle sınırlı kalan ve etkileri metinde kısmi tutarsızlığa yol açabilen sapmalar olarak iki grupta toplanmıştır:

Çizelge 2: Bağdaşıklık Düzlemi Sapmaları

	Bağdaşıklık düzlemi ile sınırlı kalan sapmalar	Etkileri kısmi tutarsızlığa yol açabilen bağdaşıklık düzlemi sapmaları:
İKİDİLLİ GRUP	<ul style="list-style-type: none"> • ↔ İçerik sözcükleri • İşlev sözcükleri <ul style="list-style-type: none"> ◆ ↔ Eşgönderim ilişkileri ◆ Bağlayıcılar ◆ Zaman 	<ul style="list-style-type: none"> • ↔ İçerik sözcükleri • İşlev sözcükleri <ul style="list-style-type: none"> ◆ ↔ Eşgönderim ilişkileri ◆ Zaman ve kip
TEKDİLLİ GRUP	<ul style="list-style-type: none"> • İçerik sözcükleri • İşlev sözcükleri <ul style="list-style-type: none"> ◆ Bağlayıcılar 	<ul style="list-style-type: none"> • İçerik sözcükleri • İşlev sözcükleri <ul style="list-style-type: none"> ◆ Bağlayıcılar ◆ Eşgönderim ilişkileri

Koyu olarak işaretlenmiş sapmalar: **çok sık** görülen sapmalar

Yatık olarak işaretlenmiş sapmalar: *çok nadir* görülen sapmalar

“↔” imi ile işaretlenmiş sapmalar: kısmen dillerarası girişimden kaynaklanan sapmalar

Bağdaşıklık düzleminde, aynı tür sapmalardan bazıları metin tutarlılığını olumsuz yönde etkileyerek tutarlılığı kurmayı zorlaştırmakta, hatta bazı durumlarda tamamen imkansız kılmakta; bazıları ise metin tutarlılığına olumsuz bir etkide bulunmamaktadır (bkz. Çizelge [2]). İkidillilerin metinlerinden seçilmiş örnekler arasından eşgönderim ilişkileri ile ilgili örnekler hatırlanacak olursa, metinlerde kişi adlarının yüzey yapıda sürekli kodlanması Türkçenin gönderim ilişkileri yapısı açısından beklenenin dışında bir görünüm sergilese de, bu durum mantıksal bağıntının kurulmasını

¹⁸ Uyumluluk ve bağdaşıklık düzlemlerindeki düzenlemeler metin tutarlılığını oluşturmayı kolaylaştırır, ancak metin tutarlılığı için bir garanti değildirler (bkz. Hatakeyama/Petöfi/Sözer, 1989:26).

¹⁹ Çizelge [1]'de de görüldüğü gibi, diğer mantıksal bağıntı sapmaları arasında özellikle çelişkili ve/veya açık seçik olmayan ifadelerin kullanımı kısmi metin tutarsızlığına yol açmaktadır.

engellememekteydi (bkz. örnek B[5]). Öte yandan T[5] örneğindeki gönderim yapan birim ile, gönderimin yapılmak istendiği birime ulaşamadığı için, mantıksal bağıntıyı kurmak güçleşmekteydi. Her iki örnekteki görünüm de gönderim ilişkilerinin sorunu olmasına rağmen, birincisinde kısmi tutarsızlığa yol açmazken, ikincisinde kısmi tutarsızlık yarattığı görülmektedir.

Gerek ikidillilerin gerekse tekdillilerin metinlerinde tespit edilen sapmalardan, etkisi tutarlılık düzlemine en az yayılan sapmalar, uyumluluk düzlemi sapmalarıdır. Çizelge [3]'te de görüldüğü gibi, uyumluluk düzlemi sapma türlerinin büyük bir kısmı öbek yapısıyla ya da tümce yapısıyla sınırlı kalmakta, etkileri metin yapısına yansiyarak metin tutarlılığını olumsuz açıdan etkileyen sapma türleri birkaç sapma türü ile sınırlı kalmaktadır:

Çizelge 3: Uyumluluk Düzlemi Sapmalarının Etkileri²⁰

Uyumluluk düzlemi ile sınırlı kalan sapmalar:	Etkileri kısmi tutarsızlığa yol açabilen uyumluluk düzlemi sapmaları:
<ul style="list-style-type: none"> • Ad öbeği [adlaştırma / ↔ niteleme/ ↔ bileşik ad / ↔ tamlama yapısı] • Eylem öbeği [eylem/ ↔ belirteç] • ↔ Sözdizimi • ↔ Sesbirim-yazıbirim-uyumu • ↔ Büyük/küçük yazım • ↔ Bileşik/ayrı yazım • Yabancı dilden geçen sözcüklerin yazımı • İç tümce yapısı • ↔ Edilgen çatı dönüştürümü 	<ul style="list-style-type: none"> • Yüklem ve diğer tümce öğelerinin uyumu • ↔ Sözdizimi • ↔ Niteleme [belirteç]

Koyu olarak işaretlenmiş sapmalar: **çok sık** görülen sapmalar

Yatık olarak işaretlenmiş sapmalar: *çok nadir* görülen sapmalar

“↔” imi ile işaretlenmiş sapmalar: kısmen dillerarası girişimden kaynaklanan sapmalar

Tutarlılık düzlemine kadar etkisi yayılıp metin tutarlılığını sarsan uyumluluk kaynaklı sapmalar, ikidilli grupta yüklem ve diğer tümce öğelerinin uyumu, sözdizimi ve belirteç öbeğinde kendini göstermektedir. Bu tür uyumluluk düzlemi sapmaları, tekdillilerin metinlerinde de ikidillilerin

20 Çizelge [3], ikidillilerin metinlerindeki uyumluluk düzlemi sapmalarını kapsamaktadır.

metinlerindeki benzer olarak yine niteleyicilerde ve sözdizimsel ilişkilerde kendini göstermektedir.

Araştırma sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi, metin tutarlılığını kurmada bağdaşıklık araçlarının işlevsel kullanımı, uyumluluk araçlarının normlara uygun olarak metinde yer almasından çok daha büyük bir rol oynamaktadır.

2.2 Niceliksel Karşılaştırma ²¹

Metinlerin incelenmesi sonucu tespit edilen sapmalar nicelik açısından karşılaştırıldığında, ikidillilerin sapma oranlarının her üç düzlemde de, tekdillilerinkinden oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Her iki grupta da sapmaların en çok metin yüzey yapısının biçimsel düzenlemelerinde, yani uyumluluk düzleminde yığıldığı görülmektedir. Hem ikidillilerin hem de tekdillilerin metinlerinde sapmaların yarısından çoğu uyumluluk düzleminde bulunmaktadır.

Niteliksel karşılaştırma sonucu, bağdaşıklık düzlemi sapmalarının etkisinin ağırlıklı olarak tutarlılık düzlemine yansiyarak tutarlılığın oluşturulmasını zorlaştırdığı ya da yer yer engellediği saptanmıştır. Yapılan niceliksel karşılaştırma sonucu da buna ek olarak, yine en sık bağdaşıklık kaynaklı sapmaların her iki grubun metinlerinde kısmi tutarsızlığa yol açtığını ortaya koymuştur. ²²

İkinci sırada, ikidillilerin metinlerinde uyumluluk kaynaklı mantıksal bağıntı sapmaları kısmi tutarsızlığa neden olurken, tekdillilerde diğer mantıksal bağıntı sapmaları ikinci sırada kısmi tutarsızlığa yol açmaktadır.

21 Yapılan inceleme, metinlerde tespit edilen çok sayıdaki sapma türüne karşın, genel anlamda metin bütünlüğünün anlaşılmasının engellenmediğini, uyumluluk, bağdaşıklık ve diğer mantıksal bağıntı sapmalarına rağmen bir metindeki genel tutarlılığın, metnin yüzey yapısındaki diğer iyi düzenlenmiş dilsel/dilbilgisel görünüşler ve/veya önermeler arasında var olan diğer mantıksal bağıntılar aracılığıyla kurulabildiğini ortaya koymuştur.

22 Sapmaların etkileri açısından bakıldığında, bağdaşıklık düzlemindeki sapma türlerinin tümünün tutarlılık düzlemine olumsuz etki edebilme potansiyelinin olduğu, buna karşılık uyumluluk düzlemi sapmalarının sadece belirli türlerinin aynı potansiyeli gösterdiği söylenebilir. Bu da bu iki düzlemde ortaya çıkabilecek olası sapmaların, metin tutarlılığını sağlama açısından eşdeğer rollere sahip olmadıklarını göstermektedir.

Bu noktada önemle vurgulanması gereken, yapılan araştırmanın, sapma sıklığı ile metin tutarlılığının olumsuz yönde etkilenmesi arasında doğru bir orantı olmadığı sonucunu da ortaya koymuş olmasıdır.²³ Yani bir metinde birçok uyumluluk ve bağdaşıklık düzlemi sapmaları bulunsa da, o metin tutarlı olabilir; önemli olan mantıksal bağıntıların iyi düzenlenmiş olmasıdır. Öte yandan bir metindeki uyumluluk ve bağdaşıklık düzenlemelerinde hiçbir sorun olmaması, tüm dilsel araçların yazım kurallarına, dilbilgisinin öngördüğü düzenlemelere vb. uygun kullanılmış ve bağlama uygun sözcükler seçilmiş olması, o metnin tutarlı kılınabilmesi için her durumda garanti değildir. Böyle bir metinde, eğer metnin önermeleri arasında mantıksal bağıntı sorunu varsa, sözü edilen tüm iyi düzenlemelere rağmen metin tutarlı kılınamayabilir.

Sonuç ve Öneriler

İkidillilerin metinlerindeki sapmaların tümü ikidillilik kaynaklı değildir. Öyle ki, dilbilgisi ve metin bilgisi vb. yetersizliğinden kaynaklanan kimi sapmalar aynı şekilde tekdillilerin de metinlerinde tespit edilmiştir.

İkidillilere özgü tipik sapmalar özellikle uyumluluk²⁴ ve bağdaşıklık düzlemlerinde kendini belirginleştirmektedir.²⁵ Ayrıca, daha önce de belirtildiği gibi, uyumluluk kaynaklı sapmalar ikidillilerin metinlerinde tutarlılığın sağlanamamasında büyük bir etmen olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç da, ikidillilerin düşünsel düzenlemelerini metinsel düzenlemeye dönüştürmekte zorluk çektiklerini göstermektedir.²⁶

Bu çalışmada ulaşılan bulgular, ikidillilerin uyumluluk ve bağdaşıklık düzlemlerinde bulunan ikidillilere özgü sapmalarının oldukça büyük bir kısmının, yazı diline olduğu gibi taşınan sözlü dile özgü görünüm ve dillerarası girişim örneklerinden oluştuğunu göstermektedir. İkidilli denekler, bir yandan Türkçenin yazı diline özgü görünümünü tam olarak tanımadıkları ve Türkçeyi daha çok sözlü dilin aracı olarak kullandıkları için, sözlü dil görünümünü (kısmen de yerel dil kullanımının görünümünü) yazı diline taşımaktadır. Öte yandan da ağırlıklı olarak Almanca'nın dil ve yazı dizgesinin

23 Sapma sıklığı metinlerde çizgisel okumayı güçleştirme gibi daha farklı sorunlar yaratmaktadır.

24 Yeterince geliştirilememiş yazma becerileri ikidillilere özellikle iç tümce yapısı, koşul tümceleri, edilgen çatı gibi karmaşık yapılarda zorluk çıkarmaktadır.

25 Bu düzlemlerde tespit edilen ikidillilere özgü tipik sapmalar dikkate alınarak, öğrencilerin Türkçe dil becerilerini geliştirmeye yönelik çalışmalarda, doğrudan bu sapmaların giderilmesine yönelik uygulamalar için malzeme oluşturulmalıdır.

26 Türkçedeki yetersiz dil edinci tutarlılığın sağlanamamasında çok büyük bir etmen olarak değerlendirilebilir. İkidillilerin yazma edincilerinin gelişmemiş olması, bu öğrencilerin okulda Türkçenin ölçünlü yazı dili konusunda yeterli ölçüde desteklenmemiş olmalarından kaynaklanabilir.

normlarından yola çıkarak, bu normları Türkçe için de geçerli kılarak Türkçeye aktarmaktadır.

Bu yazıda sunulan bulgu ve vargılar, ikidilli yazılı metin üretimi sürecinin aşağıda sunulan öneriler çerçevesinde değerlendirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

Öğrencilere metnin - daha önce de açıklandığı gibi - rastgele yanyana gelmiş tümceler dizini olmadığı, metinde aktarılmak istenen bilgilerin sadece yüzey yapıda kodlanmadığı ve kodlanması gerekmediği, metni metin yapan en önemli ölçütün metin tutarlılığı olduğu bilgisi aktarıldıktan sonra, bir metnin tutarlı kılınabilmesi için gereken düzenleme ve bağıntılardan söz edilmelidir ve bu konudaki gerekli donanımlar kazandırılmalıdır.

Yani,

a) Türkçenin dil ve yazı dizgesine, dilbilgisi kurallarına yönelik donanımları geliştirilmelidir. Böylece öğrencilerin, metinde gerekli biçimsel ve dilbilgisel düzenlemeleri yapabilmeleri sağlanabilir. Bu tür becerilerin geliştirilmesi ile özellikle uyumluluk düzleminin biçimsel bağıntılarını kurma becerileri geliştirilebilir.

b) Dile ait sözcük dağarcığı geliştirilmelidir. Böylece öğrencilerin, metinlerinde sözcüklerin biraradalık ilişkilerini kurabilmeleri, anlamsal boyuttaki düzenlemeleri yapabilmeleri sağlanabilir.

Verilen örneklerdeki sapmalar ve bunlara yönelik açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda, özellikle bağdaşıklık kaynaklı tutarlılık düzlemi sapmaları ve diğer mantıksal bağıntı sapmaları dikkate alındığında, öğrencilerin metinleştirme becerilerinin geliştirilmesinde yalnızca o dilin dil ve yazı dizgesine yönelik donanımlarının geliştirilmesinin yeterli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin, sözü edilen üç farklı düzleme yönelik bağıntıların metin oluşturmadaki önemini görmeleri açısından ve metin tutarlılığı kavramının sadece yüzey yapı görünümünün iyi düzenlenmiş olmasından ibaret olmadığını kavrayabilmeleri açısından, yukarıda 'a' ve 'b' maddelerinde sözü geçen donanımların yanısıra metin ve metinleştirmeye yönelik bilgi ve becerilerinin artırılması büyük önem kazanmaktadır.

Öğrencilerin, bir metnin önermeleri arasındaki mantıksal bağıntıyı kurabilme becerilerini geliştirebilmek için onları değişik metin türlerinde kullanılabilecek çeşitli bağıntılama stratejileri hakkında bilgilendirmeli ve bu bilgilerin uygulamasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Ayrıca ikidillilerin sapma kaynaklarının büyük bir kısmı dillerarası girişim kaynaklı olduğu için, bu öğrencilerle yapılacak çalışmalarda yalnızca Türkçeye özgü bilgilerin aktarılması, Türkçeye yönelik dil becerilerinin geliştirilmesi yeterli olmamakta, ikinci dil Almancanın da devreye sokulması zorunlu olmaktadır. Yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar öğrencilerin, iki dilin yapı özelliklerinin benzer ve farklı yönlerinin farkına varmalarını sağlayarak, her iki dili de daha bilinçli bir şekilde kullanmalarına katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Backus, A. (1992): Patterns of Language Mixing. A Study Turkish-Dutch Bilingualism. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Boeschoten, H./Broeder, P. (1999): Zum Interferenzbegriff in seiner Anwendung auf die Zweisprachigkeit türkischer Migranten. L. Johanson/J. Rehbein (haz.): Türkisch und Deutsch im Vergleich. Turcologica. Cilt 39. Wiesbaden: Harrassowitz, 1-21.
- Bussmann, H. (2002): Lexikon der Sprachwissenschaft. 3., güncelleştirilmiş ve genişletilmiş baskı. Stuttgart: Alfred Kröner.
- Gülich, E./Raible, W. (1974): Überlegungen zu einer makrostrukturellen Textanalyse. E. Gülich/K. Heger/W. Raible (haz.): Linguistische Textanalyse. Überlegungen zur Gleichung von Texten. Papiere zur Textlinguistik. Cilt 8. Hamburg: Helmut Buske, 73-126.
- Hatakeyama, K./Petöfi, J. S./Sözer, E. (1989): Text, Konnexität, Kohäsion, Kohärenz. M.-E. Conte (haz.): Kontinuität und Diskontinuität in Texten und Sachverhalts-Konfigurationen. Papiere zur Textlinguistik. Cilt 50. Hamburg: Helmut Buske, 1-6.
- Rehbein, J. (1999): Konnektivität im Kontrast. Zur Struktur und Funktion türkischer Konverbien und deutscher Konjunktionen, mit Blick auf ihre Verwendung durch monolinguale und bilinguale Kinder. L. Johanson/J. Rehbein (haz.): Türkisch und Deutsch im Vergleich. Turcologica. Cilt 39. Wiesbaden: Harrassowitz, 189-243.
- Uluçam, A. I. (2007): Konnexität-Kohäsion-Kohärenz. Eine textlinguistische Analyse schriftlicher Texte türkisch-deutsch Bilingualer. Sprache und Theorie in der Blauen Eule. Cilt 18. Essen: Die Blaue Eule.